

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК 330:681.3

О.В. Фінагіна*
О.А. Зінченко**

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена застосуванню інституціональної теорії при аналізі особливостей інформатизації. Проаналізовано інституційну складову формування інформаційної економіки, виявлено особливості розвитку процесів інформатизації та подолання інформаційної асиметрії в контексті теорії інституціонального розвитку. Обґрунтовано нові методологічні засади функціонування економіки постіндустріального етапу розвитку.

Статья посвящена применению институциональной теории при анализе особенностей информатизации. Проанализирована институциональная составляющая формирования информационной экономики, определены особенности развития процессов информатизации и преодоления информационной асимметрии в контексте теории институционального развития. Обоснованы новые методологические основы функционирования экономики постиндустриального этапа развития.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Наприкінці 20-го століття інформаційні технології стали одним з найважливіших чинників, що впливають на розвиток суспільства. Їх революційна дія спрямована на вдосконалення державних структур та суспільних інститутів, економічної і соціальної сфер, науки і освіти, культури і способу життя людей. Багато розвинених країн повною мірою усвідомили ті переваги, які несе з собою розвиток і розповсюдження інформаційних технологій. На сьогоднішній день не викликає сумніву той факт, що рух до інформаційного суспільства – це шлях в майбутнє людської цивілізації.

Розвиток інформаційних технологій став не тільки передумовою переходу до нової стадії розвитку суспільних відносин в межах інформаційної економіки, а й головною причиною інноваційних модифікацій сучасної економічної теорії, появи нових її напрямів та шкіл. Особливу увагу при цьому слід звернути на інституціональну теорію, оскільки саме вона, на нашу думку, найбільш повно відображає реалії сучасного суспільного буття.

Аналіз досліджень та публікацій. Найбільш актуальною проблематикою сучасної еконо-

мічної теорії – інформатизація соціально-економічної сфери, впровадження інноваційних методів регулювання і стимулювання розвитку і на їх основі оптимізація ресурсоспоживання – мають значимі прояви як методологічного, так і прикладного характеру, коли мова йде про роль та місце інститутів в системі економічного відтворення.

Треба відмітити, що в остання десятиріччя постійно зростає інтерес до інституціональної теорії. Так значно збільшилась кількість публікацій вітчизняних економістів з даної теми як дослідницького, так і учбово-методичного характеру. Тут можна відмітити праці таких відомих українських вчених, як М.В. Брюханов, В.М. Геєц, В.А. Касьяненко, А.Н. Коломієць, В.Г. Кремень, Л.Г. Мельник, В.Н. Тарасович, А.А. Чухно та інших.

На сам перед це пов'язано зі спробами розглянути сучасні економічні і соціальні процеси комплексно і всебічно, з необхідністю дослідження нових суспільних явищ, коли застосування традиційних методів аналізу не дає бажаного результату.

Невирішені частини загальної проблеми. Особливо актуальним, на наш погляд, є застосування інституціональної теорії при аналізі осо-

* Фінагіна О.В. – професор кафедри менеджменту, д-р екон. наук, професор.

** Зінченко О.А. – ст. викладач кафедри менеджменту.

Донецький інститут залізничного транспорту, м. Донецьк.

бливостей інформатизації суспільного життя та формування інформаційної економіки. Саме ця проблематика є новим напрямом наукових досліджень, що потребує як практичного, так і теоретичного обґрунтування.

На користь цього аспекту наукових досліджень свідчить те, що багато вчених, які займаються питаннями інформатизації соціально-економічних відносин, відносять теорію інформаційного суспільства до концепції інституціалізму [1; 2; 3; 4].

У підтвердження цього доводу виступає той факт, що саме в рамках інституціалізму створюються нові теорії функціонування ринків та організацій в умовах інформаційної економіки, зокрема — популярна теорія асиметричної інформації, а також теорії, пов'язані з вирішенням проблем створення і використання знань (когнітивна економіка) [1, с. 64].

Цілі роботи (постановка завдання). За таких умов представляється доцільним дослідження інформатизації в контексті теорії інституціонального розвитку та аналізу інституційної складової формування інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформатизації всіх сфер суспільної діяльності та перехід до інформаційного суспільства передбачає істотну зміну всієї економічної системи суспільства та держави, оскільки зростання та вага інформаційної індустрії для національної та світової економік становляться все більш значущими.

Розвиток інформаційного сектору — явище об'єктивно детерміноване різким збільшенням інформаційних потреб людей, домогосподарств, підприємств, територіальних комплексів, національної економіки та суспільства загалом. Виникає необхідність зміни якісного рівня розвитку інфокомунікацій при зниженні вартості циркуляції потоків інформації між учасниками обміну [5, с. 52-53]. Результатом є формування інформаційно-економічного простору, заснованого на останніх досягненнях інформаційних технологій.

Інформатизація як широкомасштабне використання інформаційних комунікацій у всіх сферах господарської діяльності займає важливе місце у зменшенні так званої інформаційної асиметрії (за неможливості її повного усунення) між її суб'єктами. Саме інформатизація зможе як надати інформаційні переваги в конкурентній боротьбі, так і зменшити «інформаційний відрив» між учасниками економічних відносин.

Значного інтересу при цьому набуває теорія видатного вченого — представника

інституціалізму (а саме його соціологічного напрямку) Ф. Перу, який теоретично обґрунтував політику державного диригування — безпосереднього впливу держави на процеси суспільного відтворення. На думку Перу, сучасний йому капіталізм (капіталізм часів закінчення Другої світової війни) вже не представляв собою світ рівноправних конкуруючих економічних суб'єктів. Навпаки, він складався з ряду нерівноправних фірм, одні з яких були в змозі впливати на прийняття іншими управлінських рішень. Такий вплив був спричинений різними розмірами виробництва і капіталу, умовами укладання угод і надання кредитів, приналежністю до активних чи пасивних зон економіки і, врешті решт, різним ступенем інформованості економічних суб'єктів [2, с. 20-23].

Згідно цієї теорії економічні одиниці, які займають домінуюче положення, володіють «ефектом залучення», тобто вони здатні заставити інші економічні одиниці рухатись в тому ж самому напрямі. Перу розглядав під економічними одиницями не тільки фірми, а і цілі галузі економіки, економічні регіони, різні країни. При цьому зростання відбувається не рівномірно по всієї економіці, а в окремих точках, що називаються «полюсами зростання». Імпульси економічного зростання, які починаються в полюсі, розповсюджуються на периферію за допомогою ефекту залучення, що спричиняє виникнення «зони розвитку» [2, с. 23].

Означена концепція Ф. Перу, на нашу думку, може бути використана і для функціонування інформаційної економіки нового тисячоліття. З розвитком інформатизації та появою нових сфер суспільного виробництва спостерігається нерівномірний розвиток як окремих галузей інформатизації економіки, так і цілих регіонів та навіть окремих держав.

Так за даними статистики, на сьогоднішній день в Україні найбільш активно впроваджують інформаційні технології в свою діяльність підприємства торгівлі і надання послуг, менш активними, однак за останній час прогресуючими в цій сфері, є промислові підприємства. Так більше всього персональної обчислювальної техніки зосереджено на підприємствах торгівлі та надання послуг (близько 35 % загальної кількості), промислових підприємствах (близько 30 % загальної кількості), в органах державного управління (17 % загальної кількості). Низькі показники інформатизації підприємств та організації культури, охорони здоров'я, соціального захисту, управління житлово-

комунальним господарством (у сукупності – до 10 % загальної кількості) [6, с. 7]. Таким чином, спостерігається дисбаланс в інформаційному розвитку різних сфер суспільної діяльності.

Однак, застосовуючи концепцію Перу, можна спрогнозувати «ефект залучення», завдяки чому подальша інформатизація, активне впровадження в діяльність підприємств торгівлі та надання послуг, а також промислових підприємств інформаційних технологій та зростаюча інтенсифікація інформаційних контактів між ними сприяє формуванню єдиного інформаційного простору. Необхідними умовами функціонування такого простору повинні бути розвинена інформаційна інфраструктура, доступність інформаційних ресурсів, безперешкодне використання можливостей глобальної мережі Internet тощо. Активізацію цих процесів стимулюватиме й активне використання інформаційних технологій в повсякденному побуті людини, що на сьогоднішній день спостерігається в розвинутих країнах світу, та поступово набирає оберти в нашій державі.

В єдиний інформаційний простір інтегруватимуться й ті сфери суспільної діяльності, які на сьогоднішній день відстають в темпах інформатизації (охорона здоров'я, освіта, транспортні послуги, житлово-комунальне господарство, адміністративне управління). Це буде необхідною умовою їх ефективного функціонування в сучасному суспільстві. Однак через відсутність необхідних коштів та компетентних спеціалістів для підприємств цих сфер суспільної діяльності все проблематичним стає використання переваг інформатизації, що гальмує цей процес як на регіональному, так і на державному рівнях.

Тому потрібні певні умови, завдяки яким ті позитивні тенденції, що відбуваються, використовуючи термінологію Перу, в «полюсах зростання», з урахуванням «ефекту залучення», розповсюджуватимуться і на «периферію».

До таких умов, перед усім, на нашу думку, слід віднести виважену політику державного диригування (безпосереднього впливу держави на процеси інформатизації), здатну гармонізувати диспропорційні явища в цій сфері. Державна політика повинна розроблятися таким чином, щоб забезпечити погодженим розвитком «полюсів зростання» в інтересах забезпечення максимальних темпів інформатизації, ліквідації диференціації галузей виробництва та сфер суспільної діяльності в інформаційному розвитку та вдоволенні інформаційних потреб різних суспільно-економічних груп. На практиці це може бути забезпечене шляхом

надання пільг тим підприємствам, що діють в сферах, інформатизація яких визнана державою пріоритетною, а також в широкомасштабних державних програмах, спрямованих на реалізацію складних та дорогих високоризикованих проектів впровадження інформаційних технологій.

Державна політика повинна спрямовуватись не тільки на ліквідацію диспропорції в інформаційному розвитку певних сфер суспільної діяльності, а й на подолання нерівномірності інформатизації певних регіональних структур. Так більш активно інформатизаційні процеси здійснюються в регіонах з розвинутою виробничою та транспортною інфраструктурою, з потужною науковою та освітньою базою, густонаселеними пунктами. Тому для зменшення цієї «інформаційної асиметрії» треба розробити певну стратегію регіонального розвитку держави, спрямовану на активне стимулювання інформатизації «інформаційно відсталих» регіонів та формування єдиного національного інформаційного простору.

Однак, аналізуючи концепцію Ф. Перу, треба відмітити, що такі радикальні її елементи, як цілком беззастережна роль держави в регулюванні економічного розвитку та подоланні його диспропорцій, наповнені зайвим оптимізмом (особливо відносно перспектив посилення планових начал в капіталістичній економіці). Як показав історичний розвиток суспільних відносин, подібний оптимізм не оправдався і часто посилення планових начал супроводжувалось зниженням ефективності, а зростання корпорацій – появою нових проблем в світовій економіці.

Зважаючи на це, при застосуванні концепції Перу для регулювання інформаційного розвитку, провідна роль повинна відводитись не тільки державі, а й таким інститутам, як право, суспільна думка, інформаційна та корпоративна культура, демократичні гарантії тощо. Тільки комплекс інститутів здатний забезпечити ефективну координацію процесів інформатизації та позбавити диспропорційності в інформаційному розвитку територій та галузей економіки.

Інформаційна асиметрія між економічними суб'єктами спостерігається і в глобальному масштабі, коли рівні інформаційного розвитку окремих країн значно відрізняються один від іншого. Це спричинене нерівними можливостями доступу до інформаційних технологій різних за економічним становищем держав. На цьому фоні зростатиме протиріччя між різними культурами та народами. У такій

ситуації виникає потреба в функціонуванні певних міжнародних інститутів, щоб спрямували інформаційний розвиток держав на основі стратегії сталого розвитку цивілізації в умовах формування інформаційного суспільства. Такими інститутами можуть стати міжнародні організації, діяльність яких повинна базуватися на сповіданні цінностей нового інформаційного суспільства, нормах міжнародного права, особливостях інформаційних культур окремих держав та регіонів, міжнародному співробітництві тощо. Саме такий широкомасштабний підхід стимулюватиме розвиток єдиного інформаційного простору, в якому будуть продуктивно розвиватися держави світу, постійно взаємодіючи в формуванні нової економіки – економіки знання.

Розвитку інституціональній теорії сприяє й поява нового напрямку в сучасній економічній науці – дослідження формування та функціонування когнітивної економіки (економіки знання).

Формуванню нової економічної системи, якою є когнітивна економіка, передують бурхливий науково-технічний прогрес абсолютно у всіх сферах суспільної діяльності. В ході науково-технічної революції наука вже сьогодні перетворилася в безпосередню виробничу силу. Якщо в аграрній економіці провідним елементом була земля, в індустріальній – капітал, то для когнітивної економіки – це знання.

В розвинутих країнах на сьогоднішній день відбувається звуження власно матеріального виробництва при одночасному стрімкому зростанні «індустрії знання». Таким чином, передумови майбутнього суспільства виникають не тільки і навіть не стільки в матеріальному, скільки, за виразом Карла Маркса, «по ту сторону матеріального виробництва» [4, с. 311].

Трансформація суспільного виробництва та перехід до когнітивної економіки визначає в основі її нематеріальної складової становлення творчості як найпоширенішої форми продуктивної діяльності. На відміну від праці, творчість є вищим і досконалішим типом діяльності; її спонукальний мотив пов'язаний з внутрішніми потребами особи, прагненням до самореалізації, розвитку і примноження своїх знань і можливостей. Як здібність людини до створення чогось оригінального, суб'єктивно або об'єктивно нового, творчість існувала завжди, проте як господарський феномен вона стала відігравати провідну роль в когнітивній економіці.

Отримання творчістю масштабів, що дозволяють їй модифікувати господарські

закономірності, які склалися в нових умовах господарювання, є результатом трьох фундаментальних змін. По-перше, в постіндустріальному суспільстві матеріальні потреби більшості людей достатньо повно задовольняються за рахунок порівняно нетривалого робочого часу. По-друге, наука і знання стають безпосередньою продуктивною силою – двигуном розвитку когнітивної економіки, їх носії – уособленням досягнень нації, а цінності, пов'язані з освітнім рівнем і інтелектуальною діяльністю, – надійними орієнтирами для нових поколінь. Нарешті, по-третє, радикально міняється суть споживання: акценти в цій сфері зміщуються на нематеріальні блага, а засвоєння людиною інформації, розвиваючи здібність до генерації нових знань, фактично робить споживання елементом виробництва. Саме ці зміни перетворюють творчість на значущий тип продуктивної діяльності, в один з основних чинників соціального прогресу [7, с. 25].

Хоча об'єктивна і суб'єктивна сторони переходу когнітивної економіки взаємообумовлені, головне джерело прогресу інформаційного суспільства криється, як зазначає В. Іноземцев, в його суб'єктивних чинниках, в характеристиках, які становлять його індивідів. Його перспективи залежать в більшій мірі від індивідуального етичного і інтелектуального розвитку особи, ніж від зміни окремих параметрів суспільства як сукупності людей [7, с. 25].

Аналіз у світлі висловлених позицій соціально-економічних процесів, що розгортаються в країнах, які досягли постіндустріальної стадії розвитку, дозволяє стверджувати, що передумови переходу до когнітивної економіки, які формуються вже сьогодні, мають як об'єктивну, так і суб'єктивну складові. З одного боку, високий рівень продуктивних сил відкриває можливість швидкого розвитку сфери послуг і інформаційного сектора, що вимагає від людей високої кваліфікації; розвиток людських здібностей стає в такій ситуації абсолютно необхідним з погляду господарського прогресу.

З іншого боку, коли задоволені матеріальні потреби людей, а їх соціальний статус залежить від особового потенціалу, цілі самоудосконалення природним чином виходять на перші позиції в ієрархії мотивів діяльності працівника. Із зміною мотиваційної структури починає формуватися тип особи, орієнтованої не на максимізацію матеріального споживання, а на досягнення внутрішньої гармонії і досконалості. У цих умовах розвиток людини виявляється тотожним розвитку виробництва знань – головної складової когнітивної економіки. Круг замикається; нова

система відтворення суспільного надбання стає самодостатньою і самопідтримується.

Інформатизація суспільства сприяє прогресивному розвитку виробничих потужностей, підвищенню інтелектуального потенціалу і культурного рівня, створенню умов для переходу на наступний етап розвитку – інтелектуальний, на якому більшість населення буде зайнята у сфері виробництва інтелектуального продукту. Передумови для такої постінформаційної стадії, можна бачити вже зараз – це певна

інтелектуалізація суспільства, обумовлена викликаними інформатизацією вдосконаленням і посиленням когнітивних соціальних структур і процесів.

Розвиток інформаційних технологій та поступовий перехід провідних економік світу до нової моделі – когнітивної економіки обумовлює формування певних інститутів координації цих процесів, які умовно можна поділити за характер їх прояву на внутрішні та зовнішні інститути (рис. 1).

Рис. 1. Структура інституціональних перетворень у процесі розвитку когнітивної економіки за характером їх прояву

Внутрішні інститути стимулюють розвиток економічної системи, заснованої на знаннях як головного фактору виробництва – це внутрішні мотиви та стимули, які спонукають до творчої діяльності, це інтелектуальний потенціал як окремої особистості, так і певної суспільної формації. Вплив цих інститутів має внутрішній характер, тобто проявляється в свідомості певної особистості.

Зовнішні інститути, такі як нові стандарти, норми, технології виробництва та управління, інновації та новітні досягнення у всіх сферах суспільної діяльності є не тільки результатами науково-технічного прогресу, а й інститутами, що задають основні напрями розвитку когнітивної економіки. До них можна також віднести певні соціальні засоби і методи, сприяючі відтворенню і розвитку наукового знання, норми інформаційної культури, що

формують свідомість суспільства та задають нові суспільні прагнення та стандарти життя. Велике значення при цьому має і накопичені знання та досвід, які є основою всіх подальших перетворень та формують інтелектуальний потенціал нової соціально-економічної формації. Цей потенціал являє собою ланку зв'язку нових суспільних перетворень з етапами минулого розвитку.

Інститути координації розвитку когнітивної економіки можна поділити не тільки за характером їх прояву, а й за рівнем впливу (рис. 2). При такій класифікації доцільно запропонувати виділення в окремі групи інститутів державного регулювання суспільно-економічних перетворень та ринкові інститути координації соціально-економічного прогресу. Такий підхід дозволяє розглянути формування когнітивної економіки з одного боку як саморозвиненої си-

Рис. 2. Структура інституціональних перетворень у процесі розвитку когнітивної економіки за рівнем їх впливу

стеми, що базується на ринкових механізмах розвитку, а з іншого боку – як системи, яка потребує координації зі сторони держави з метою сприяння її ефективному розвитку, дотримання соціальних гарантій та стандартів життя, формування єдиного інформаційного простору держави тощо.

Висновки та пропозиції. Основним фактором, визначаючим розвиток сучасної економіки, є її інформатизація. Нова соціально-економічна формація, що розвивається під впливом інформаційних технологій, настільки ж відрізняється від індустріального суспільства, як останнє відрізняється від аграрного.

У таких умовах особливо актуальною є обґрунтування нових методологічних основ функціонування економіки, адекватних постіндустріальному етапу її розвитку. Найбільш придатною для цього є інституціональна методологія, яка цілком відповідає підходу сучасної економічної теорії, що спрямована на формування теоретичних та практичних засад розвитку інформаційного суспільства. Інституціоналізм дозволяє проаналізувати рухомі сили суспільних перетворень, дослідити нерівномірність процесів інформатизації соціально-економічних систем, виявити роль формальних та неформальних, внутрішніх та зовнішніх інститутів в соціально-економічному розвитку, провести аналіз їх взаємозв'язку та взаємодії. Інституціоналізм слугує надійним

підґрунтям для аналізу процесів інформатизації суспільного буття та функціонування нової економіки – економіки знань.

Література

1. Апатова Н. Методологические основы исследования информационной экономики // Экономика Украины. – 2005. – № 7. – С. 58-64.
2. Тарушкин А.Ю. Институциональная экономика: Учеб. пособ. – СПб.: Питер, 2004. – 368 с.
3. Новицкий В. Институционализм в диалектике современного экономического развития // Экономика Украины. – 2005. – № 7. – С. 49-58.
4. Нуреев Р.М. Основы институциональной модели становления и развития капитализма // Институциональная экономика: Учебник под общ. ред. А. Олейника. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 704 с.
5. Симонов Ю.Ф. Информационные технологии в экономике: Учеб. пособ. / Под ред. Ю.Ф. Симонова. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 352 с.
6. Статистичний бюлетень Стан і розвиток інформатизації у Донецькій області за 2006 рік. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Донецькій області – Донецьк, 2007. – 16 с.
7. Иноземцев В.Л. Современное постинду-

стриальное общество: природа, противоречия, перспективы: Учеб. пособ. — М.: Логос, 2000. — 304 с.

8. Гаслер Р.С. Социально-политическая и экономическая теория информации: методологи многомерной экономической теории // Социально-экономические проблемы информационного обще-

ства: Коллективная монография под ред. Л.Г. Мельника. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. — 430 с.

9. Лазарев И.А., Хижа Г.С., Лазарев К.И. Новая информационная экономика и сетевые механизмы развития. — М.: Дашков и Ко, 2005. — 240 с.

Поступила до редакції 22.12.08

© О.В. Фінагіна, О.А. Зінченко, 2008

УДК 681.3:658.1

Я.А. Полякова*

АТРИБУТИВНАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТОКОВ ТОВАРНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статті удосконалено атрибутивну модель формування інформаційних потоків товарної політики підприємства на основі системного аналізу у залежності від методу пізнання дійсності та ступеню залучення споживача у процес прийняття рішень.

В статье усовершенствована атрибутивная модель формирования информационных потоков товарной политики предприятия на основе системного анализа в зависимости от метода познания реальности и степени вовлеченности потребителя в процесс принятия решений.

Постановка проблемы. Интенсивное развитие научно-практических и теоретических подходов к управлению товарной политикой предприятия, устойчивое развитие понятия структуры товарного ассортимента, внедрение новейших методических подходов введения товарных позиций на рынок и их элиминации, позволяет констатировать актуализацию данного направления исследований в динамичных условиях развития современных экономических отношений.

Анализ публикаций. Углубленным исследованием сущности товарной политики предприятия занимается ряд отечественных и зарубежных ученых. Ф. Колер особое внимание в исследованиях товарной политики уделяет модели товара как совокупности выгод и принципам формирования жизненного цикла товара [1, с. 285-286, с. 339-349], что получило дальнейшее развитие в научных трудах Г. Армстронга, Д. Сондерса, В. Вонга [2]. Ж. Ламбен рассматривает структурное содержание процесса разработки новых товаров с целью их адаптации к технологическим, и организационным пре-

рывистым инновациям [2, с. 497-514]. Научные исследования отечественных ученых направлены на методическое обеспечение управленческих решений в области товарной политики: Е. Голубков проектирует элементы формирования товарной политики [5], Н. Рубен, О. Боровиков разрабатывают методику АВС-анализа товарного ассортимента предприятия [4], Н. Тришкина изучает критерии и показатели оценки оптимальности товарной политики предприятия [3].

Несмотря на широкую изученность товарной политики предприятия зарубежными и отечественными экономистами, следует отметить, что недостаточно исследованной является проблема формирования атрибутивной модели информационных потоков в управлении товарной политикой предприятия.

Целью проводимого научного исследования является разработка структурной модели взаимодействия основных атрибутов товарной политики предприятия, имеющих системную информационно-смысловую нагрузку, что обуславливает формирование дифференцирован-

* Полякова Я.О. — доцент кафедри міжнародної економіки і менеджменту ЗЕД Харківського національного економічного університету, канд. екон. наук, доцент, м. Харків.